

Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Ր

Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

ԱԶԳԱՅԻՆՔ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՔ ԵՒ ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆՔ

ԱՂԶԿԱՆՅ ՈՒՍՄՈՒՆՔԸ ՈՐԲԱՆ ԵՒ ԻՆՉՊԷՍ ՊԻՏԻ ԼԻՆԻ.

Երոսպացի յառաջագէմ ազգաց մէջ սովորական դարձած մեծ խնդիրներէն մէկն ալ այս է թէ արդեօք կանանց ալ հարկաւոր է սովորիլ այն ամենայն ուսմունքն ու գիտութիւններն որ էրիկմարդիկ կսովորին: Ոմանք կըսեն թէ հարկաւոր է, եւ ոմանք կպնդեն թէ ոչ. բայց երկու կողմի վիճաբանողներուն առջեւն ալ այնպիսի դժուարութիւններ կեղնեն որ խընդիրը՝ ինչպէս մինչեւ ցայժմ անլուծանելի մնացած է, այսուհետեւ ալ անորոշ մնալու կերեւնայ: Մեր միտքը ամենեւին այն չէ որ այս ծանր խնդրոյն մէջ մտնեմք. հապա որովհետեւ մեր ազգն ալ սկսեր է հասկընալ թէ հարկաւոր բան է աղջկանց ալ ուսում սովորիլը, տեսնեմք թէ այս ուսումը սրբան պէտք է լինի, եւ ինչ կերպով պիտի սովորեցուի:

Յենեւոյն «Դաստիարակութիւն աղջկանց» անունով գերազանց գիրքը կարգացողները կտեսնեն որ այն պատկառելի ու իմաստուն անձը գանգատ կընէ որ «Ընդհանրապէս ա. «մէն մարդ միտքը գրած է թէ աղջկանց «գիտութիւն կամ ուսում սովորեցընելը հարկաւոր բան չէ. . . Աղջիկ տղոց համար «կըսուի թէ ինչ պէտք է որ անոնք գիտուն լինին. հետաքրքրութիւնը զիրենք թեթեւամիտ ու պարծենկոտ կընէ. աղջիկ տղան «բաւական է որ կարենայ օր մը իր տունը «կառավարել, ու առանց խելք բանեցընելու «էրկանը հնազանդիլ. . . եւ այսպէս իրաւունքը կհամարին կոյր զկուրայն թողուլ աղջիկ տղայքը իրենց սոգէտ ու անխոհեմ մարց առաջնորդութեանը.» Յետոյ կըսէ. «Այս իրաւ է որ վախճալու է ծաղրական իմաստուն հիներ հանելէն. վասն զի սովորա-

«բար կնիկմարդիկ էրիկմարդկանցմէ աւելի
«տկարամիտ ու հետաքրքիր կլինին, ուստի
«պէտք է սովորեցնել նոցա այնպիսի գի-
«տութիւններ որով կարենան գոռողանալ...
«բայց սրջափ որ տկար են կանայք, այնչափ
«ալ զօրանալու կարօտ են . . . Ասոր տարա-
«կոյս չկայ որ կանանց գէշ դաստիարակու-
«թիւնը՝ արանց անկրթութենէն աւելի վնա-
«սակար է. բայց շատ ու շատ հարկաւոր է
«որ աղջիկ տղայք աղէկ կրթուին»:

Այս խօսքերուն ճմարտութեանը ամենեւին տարակոյս չլինելով, եւս առաւել մեր ազգին աղջկանցը համար պէտք է ըսեմք թէ հիմակուան ժամանակս ամենահարկաւոր է նոցա գոնէ այնքան ուսում առնուլ որ մըտքերնին լուսաւորուի, սրտերնին կրթուի, ու կարող լինին ըստ ժամանակին բարի կրթութիւն մը տալ իրենց զաւակացը, եւս եւ այժմու ազգային ընկերութեանց մէջ ամօթով չմնալ:

Թէպէտեւ դժուար է օրիորդական ուսմանց չափ մը եւ աստիճան մը որոշել, եւ ըսել թէ մինչեւ այս ուսմունքը պէտք է սովորին եւ ոչ աւելի, բայց մեք փորձեմք այնպիսի չափ մը որոշել որ հարկաւոր եղածէն ոչ պակաս երեւնայ՝ ոչ աւելի:

Ինչպէս որ մանչ տղոց դաստիարակութեան՝ այսպէս ալ աղջկանց տրուելու ուսմանցը մէջ այնպիսի ուսմունքներ կան որ ամէն մարդու հարկաւոր են, կան որ աւելի մանչերուն հարկաւոր են քան թէ աղջկանց, կան ալ որ աւելի աղջկանց հարկաւոր են՝ քան թէ մանչերու: Ամէն մարդու հարկաւոր ճանչցուած ուսմունքը ասոնք են. ազգային լեզուն՝ կարգալ, գրել, հասկընալ, քրիստոնէական վարդապետութիւն՝ հանդերձ համառօտ պատմութեամբ սուրբ գրոց եւ եկեղեցական պատմութեան. աշխարհագրութիւն համառօտ. համառօտ ընդհանուր եւ ազգային պատմութիւն. սկզբունք թուաբանութեան: Անտարակոյս պէտք է որ ասոնք աղջիկներն ալ սովորին, որպէս զի գիտնան իրենց հաւատքը եւ քրիստոնէական պարտքերը, իրենց ազգին եւ ուրիշ ազգաց պատմութիւնը, աշխարհիս մեծամեծ տէրութեանց ու մայրաքաղաքաց վրայ գիտնալու բաները, եւ իրենց տանը հաշիւները ճիշդ բռնելու չափ թուաբանութիւն:

Ասոնցմէ ետքը կուգան, — ուստի եւ մեր կարծեօքը հարկաւոր չեն ամէն հայ աղջկան, — գաղղիարէն եւ ռուսերէն լեզուները,

եւ երաժշտութիւն, այսինքն երգեցողութիւն եւ դաշնակ: Գաղղիարէնը հարկաւոր է Ռուսաստանի մէջ այն աղջկանց որ Ռուսաց վերին դաս ըսուած ազգատոհմներուն հետ կտեսնուին, վասն զի Ռուսաց մէջ ալ միայն այն դասու կանայք գիտեն եւ կխօսին գաղղիարէն: Չափաւոր ռուսերէնը հարկաւոր է այն աղջկանց միայն՝ իբրեւ տէրութեան լեզուն, որոց ծնողացը վիճակէն կգուշակուի որ ատենով քաղաքական կամ զինուորական պաշտօնատէրներու հետ յարաբերութիւն կրնան ունենալ: Իսկ երաժշտութիւնը կարելի է ըսել որ հարկաւոր եւ օգտակար է միայն հարուստ եւ միջակ վիճակի աղջկանց. եւ աղքատներուն ոչ միայն անօգուտ, այլ գուցէ եւ վնասակար, վասն զի պատճառ է աւելորդ ծախքի եւ ժամանակ կորսնցնելու:

Իսկ այն բաներն որ միայն աղջկանց եւ ամէն աղջկանց հարկաւոր են՝ ասոնք են. կար կարել, ասլնեգործութիւն ընել, տնական տնտեսութիւն, եւ մասնաւորապէս՝ կերակրեղէն ու պաշար պատրաստելու կերպերը: Վասն զի ասոնք կանանց վիճակին առաջին պահանջած կատարելութիւններն են, եւ ասոնցմով պիտի լինին նոքա *սակսիկին* ըսուելու արժանի:

Կմնայ տեսնել թէ բարեկարգ դպրոցի մը մէջ ինչ կերպով եւ ինչ ոճով պիտի սովորին աղջիկներ այս ամենայն ուսմունքները:

Եթէ այժմու ժամանակիս յայտնի ճըշմարտութիւններէն մէկն այս է թէ մանչ տղոց անգամ դաստիարակութիւնն աւելի գործնական պիտի լինի՝ քան թէ տեսական, եւս առաւել աղջկանցը պէտք է հեռու մնայ ամէն տեսակ բարակ ու խորունկ՝ եւ անօգուտ տեղը միտք յոգնեցնող ուսմունքներէ: — Եւրոպացիք այս գիտնալով՝ աղջկանց գըպրատուններուն համար յատուկ առանձին դասատետրակներ հրատարակած են, որոց գըլխաւոր կատարելութիւնն է համառօտութիւն հանդերձ պարզութեամբ, եւ սրջափ որ կարելի է՝ օգտակարին հետ զուարճալին խառնելը: Ուստի եւ մեր ազգային օրիորդական դպրոցներուն համար անպատճառ հարկաւոր են կրօնական, պատմական, աշխարհագրական եւ թուաբանական ուսմանց մասնաւոր դասատետրակներ. անոնցմէ զատ՝ տնական տնտեսութեան սկզբունք, եւ կերակրեղէն ու պաշար պատրաստելու գործնական կրթութիւն:

Եւրոպայի մէջ շատ տեղ կան այնպիսի

գալոցներ՝ ուր աղջկունք, սրչափ ալ հարուստ լինին՝ կարգաւ օգնութիւն կրնեն վարպետ խոհակերի մը, եւ այն վարպետուհին կսովրեցընէ նոցա թէ ինչ կերպով պատրաստելու է այս կամ այն թթուն (քուշիկ), այս կամ այն անուշը (րեշեք), քողցրաւենին, այս կամ այն չիրը՝ այսինքն չորցուցած պրտուղը, եւ այլն։ Ասոնցմէ պէտք է օրինակ առնուն նաեւ մեր օրիորդական գալոցներուն կառավարիչները, եւ բաւական չհամարին միայն ուսմունքը, լեզուներն ու երաժշտու-

թիւնը, որ շատ անգամ աղջիկ աղոց թեթեւամտութիւնն ու գոռոզութիւնը աւելցընելէն զատ օգուտ մը չունին։

Ամէն միջոց իւր վախճանովն է գովելի. ապա ուրեմն եթէ աղջկանց դաստիարակութեան վախճանն է բարեկիրթ մայրեր ու գիտուն եւ խոհեմ տանտիկիններ պատրաստել ազգիս, հարկաւ այնպիսի միջոցներ, ոճեր, դիւրութիւններ ձեռք առնելու է որ շիտակ այն վախճանին առաջնորդեն ու հասցընեն։

Բ Ո Ւ Լ Ղ Ա Ր Ք

Բուլղար ըսուած ազգը Սլաւեան ժողովուրդներէն մէկն է. խիստ հին ժամանակները Կովկաս լեռանց կողմերը կրնակի եղեր, յետոյ գնացեր է գէպ ի արեւմտեան հիւսիս, ու Վոլկա գետին քովերը բնակեր է մինչեւ Քրիստոսէ 500 տարի ետքը։ Մեր քերթողահայրը Մովսէս Խորենացին թերեւս առաջին հեղինակն է որ այս ազգին վրայ յիշատակութիւն կընէ հինգերորդ դարուն մէջ. եւ նորա պատմածին նայելով՝ Բուլղարներուն մէկ մասը մեր Արտաշէս թագաւորին աստեւը եկեր Հայաստանի Կող ըսուած գաւառը բնակեր է։ Եօթներորդ դարուն մէջ Վուկային քովէն ելան Բուլղարները, գէպ ի հարաւ փոխադրուեցան. առաջ Խրիմու մէջ կեցան, յետոյ Դանուբ (Դունա) գետէն անդին անցան, ու Սեւ ծովուն եզերքը՝ հին աստեւը Միւսիս՝ եւ յետոյ Բուլղարիա ըսուած երկիրը բռնեցին, ուր եւ կրնակին մինչեւ յայժմ։

Հռովմայեցիք եւ Յունաց կայսերք քանի մը անգամ ուզեցին նուաճել Բուլղարները, բայց չկրցան անոնց քաջութեանը յաղթել։ Կոստանդին Գ կայսրը յաղթուեցաւ անոնցմէ 678-ին, եւ նոցա դրած ծանր պայմանները յանձն առնելով՝ հաշտութիւն ըրաւ հետերնին. պայմաններուն մէկն ալ այս էր որ տարեկան տուրք մը վճարէ անոնց։ Յուստինիանոս Բ կայսրը ետեւէ եղաւ որ այն նախատալից դաշնադրութիւնը աւրէ, եւ 687-ին յարձակեցաւ Բուլղարաց վրայ. բայց յաղթուեցաւ, եւ ստիպուեցաւ առաջին դաշինքը նորէն հաստատելու։ Հարիւրաւոր տարիներով երկարեցաւ Յունաց եւ Բուլղարաց պա-

տերազմը, մինչեւ որ Վասիլ Գ կայսրը Բուլղարիան ալ կայսերութեան գաւառներէն մէկը դարձուց 1019-ին. եւ այնուհետեւ Բուլղարները Յունաց հպատակ մնացին մինչեւ Խաչակ Անգեղոսին օրերը, 1186-ին, ու նորէն ապստամբեցան։ Վրան շատ չանցաւ, Մաճառաց Ստեփանոս Գ թագաւորը յաղթեց Բուլղարաց, եւ ստիպեց զնոսա որ զինքը ճանչնան իրենց թագաւոր։ Նորա յաջորդները՝ իրենք զիրենք անուանեցին «Թագաւոր Մաճառաց եւ Բուլղարաց», մինչեւ որ այս տիրոջն ալ Մաճառաստանի թագաւորութեանը հետ մէկտեղ Աւստրիոյ կայսերաց անցաւ։

Բուլղարները արեւելեան կայսերաց օգնութեամբ կրցան դարձեալ Մաճառաց լուծը թօթովել, եւ մինչեւ Ադրիանուպօլիս (Էտիրնէ) քաղաքին տիրել 1369-ին։ Սուլթան Մուրատ յարձակեցաւ նոցա երկիրը, եւ սուլթան Պայէզիտ բոլորովին տիրեց Բուլղարիոյ 1396-ին. անկէջ իվեր Բուլղարները օսմանեան հպատակ մնացին մինչեւ այս տարի՝ յորում սկսան հազարներով ելնել տեղերէն ու գալ Խրիմ, եւ Խրիմու մօտ երկիրները բնակիլ։

Միայն Թէոդոսիա ելնողներուն թիւը եօթը հազարի չափ եղաւ. եւ կրսեն թէ դարնան մինչեւ քառասուն կամ յիսուն հազար հոգի կայ գալու։ Տէրութիւնը ասոնք ձրի կիփադրէ Տաճկաստանէն Խրիմ, եւ մինչեւ որ տեղաւորուին՝ օրը մարդ գլուխ 10 քոփեկ կուտայ. բայց որովհետեւ աշնան ցըրտերը սաստկանալու վրայ են, Թէոդոսիոյ բնակիչները ձեռքերէն եկած աղէկութիւնը կընեն նոցա, եւ մարդասիրական հիւրընկալութեամբ կօգնեն։ Միայն մեր ժողովուրդը